

1.

ZIMSKO LJETOVANJE VLADANA DESNICE POD IDEOLOŠKOKRITIČKIM LEĆAMA

Zoran Kravar

Sažetak: Premda je nastao u doba snažne ideologiziranosti javnoga diskursa, roman *Zimsko ljetovanje* uvelike je slobodan od prepoznatljivih ideoloških implikacija. Njegova neideološkičnost utoliko je paradoksalnija što se njegova radnja zbiva u prijelomnim godinama Drugoga svjetskog rata (nakon kapitulacije Italije), a na prostoru na kojem se izravno ili neizravno osjeća djelovanje više vojnih i političkih sila: zapadnih saveznika (bombardiranje Zadra), Nijemaca, partizana i, u retrospekcijama, Talijana. Odsutna u samu romanu, ideologija je, međutim, obilježila recepciju romana i kritičku diskusiju o njemu.

Ključne riječi: ideologija, *Zimsko ljetovanje*, Vladan Desnica, Joža Horvat, Marin Franičević

Ideološkokritički pristup književnom djelu, na koji bih se oslonio u ovom razmišljanju o romanu Vladana Desnice *Zimsko ljetovanje* i o njegovoj najranijoj recepciji, još uvijek traži svoju definiciju, što je uvjetovano okolnošću da se danas – u doba za koje se pokoji put kaže da mu ideologija više ne treba – pojam ideologije na raznim stručnim područjima (u povijesnim znanostima, u politologiji, u sociologiji znanja, u filozofiji) shvaća i upotrebljava na više načina. Zanemarujući nijanse, preklapanja i nedosljednosti, moglo bi se reći da za detekciju i, eventualno, kritiku ideologije u književnim djelima, ali, dakako, i u bilo kojem drugom obliku diskursa ili svijesti, stoje na raspolaganju barem dvije metodologije, svaka od njih genetski povezana s različitim povijesnim kontekstima i oslonjena na zasebne skupove povijesnofilozofskih pretpostavaka.

S jedne strane, diskusija o ideologiji, kako se započela u drugoj polovici 19. stoljeća i nastavila kroz cijelo dvadeseto, obilježena je pojmom ideologije kao “lažne svijesti”. Njega nije izumio, ali ga je rano prisvojio – ne samo za sebe nego i za svu intelektualnu ljevicu – Karl Marx u *Njemačkoj ideologiji*. Marx je od toga pojma, koji je redefinirao jezikom pomalo kolokvijalnim (“ideologija” je na djelu “kad se ljudi i njihovi odnosi pojavljuju kao u tamnoj komori, postavljeni naglavce”), načinio instrument idejne kritike, čime je pospješio njegovu univerzalizaciju u okviru vlastite misaone djelatnosti i one svojih mnogobrojnih sljedbenika. Jer, u ukupnoj povijesti filozofije jedva da je bilo doktrina koja bi se s Marxovom i s marksističkom mogla mjeriti po elanu osporavanja, po potrebi da svugdje izvan vlastitoga stajališta razotkriva iskrivljenu sliku svijeta i po množini isto-

dobno vođenih polemika, i to ne samo interno filozofskih, nego i ekonomističkih, politoloških i političkih. Uspjeh ideje o ubikvitetu “lažne svijesti” indicira, dakle, prodornost marksizma i snagu njegova kritičkoga potencijala, koji se isprva očitovao u ograničenu djelokrugu hegelijanske ljevice, da bi prerastao u sveobuhvatnu strategiju negacije, koju krilatica zagrebačkih marksista iz doba časopisa *Praxis* o “kritici svega postojećega” označuje točno, a ne hiperbolično.

Za potpunije razumijevanje pojma ideologije kao pejorativa važno je i da Marx etiologiju “izokrenute” percepcije “ljudi i njihovih odnosa” ne tumači idealistički, izvodeći je iz apriornih pretpostavaka ili urođenih ideja, nego empirički i aposteriorno: razlog zbog kojega ljudi naopako tumače društvene odnose jest “u njihovu povijesnom životnom procesu”. Drugim riječima, o tome kako će tko razumijevati stvarnost – ideološki i naopako ili u slobodi od ideologije i privida – odlučuju društveni uvjeti spoznajne aktivnosti. Ti uvjeti, međutim, ne utječu samo na svijest, nego i na njezin predmet: društveni odnosi u epohi liberalnoga kapitalizma i buržoaskoga poretka uvjetuju ne samo krizu spoznajne svijesti, nego deformiraju i percipiranu stvarnost, utoliko što svemu postojećem podaju karakter robe. Strogo uzevši, u ukupnoj ljudskoj povijesti postoji samo jedan društveni kolektiv dorastao do uvida u istinski smisao povijesti, a s time i u cjelinu postojećega. To je radnička klasa, čija kognitivna privilegiranost, kako ju je zamislio Georg Lukács u *Povijesti i klasnoj svijesti*, počiva na dvjema pogodnostima: prvo, bit povijesti objektivno se očitovala istom u uvjetima prevlasti kapitalističke ekonomije (“klasni interes kao pokretač povijesti tek je u kapitalizmu istupio u svojoj goljoj čistoći”), a radništvo kao kolektivni agens i spoznajni subjekt pripada u kapitalistički *theatrum mundi*; drugo, “proletarijat je pred zadaćom svjesnoga prevrata društva, pa u njegovoj svijesti mora nastati dijalektičko proturječje između neposrednoga interesa i krajnjega cilja”; ostale klase u povijesti, uključujući buržoaziju, nastojale su “provesti samo svoje neposredne interese, a društveni smisao djelatnosti ostao je njima samima skriven i prepušten ‘lukavstvu uma’ procesa razvitka”.¹

Kritika ideologije kao lažne svijesti, premda se popularno vjeruje da je neodvojiva od marksističkoga pojmovlja i svjetonazorskoga konteksta, ima analogija i izvan marksizma: uzajamno prokazivanje različitih svjetonazora da stvarnost interpretiraju reduktivno ili po cijenu kategorijalnih izobličenja vrlo je uobičajen agonalni obrazac na intelektualnoj sceni modernoga doba, samo što izvan marksističkih idejnih polemika iskrivljenu svijest nije baš uobičajeno nazivati ideologijom.

Kritika ideologije po kojoj su za nastanak krive slike svijeta odgovorni osnovni egzistencijalni uvjeti danoga kolektivnog ili individualnog subjekta i povijesno stanje njegova svijeta uvijek je u funkciji konkurencije među svjetonazorima, a uključuje i pretpostavku o slobodi vlastitoga stajališta odnosno onoga radničke klase od prigovora lažne svijesti i ideoložnosti. Stoga nam se ona danas čini sve manje spojivom s normama korektnosti i s pristankom na svjetonazorski pluralizam, pa se njezina primjena, ako do nje i dođe, može odrediti više kao *parapraxis* određenih intelektualnih krugova, nego kao otvoreno deklarirani kritički program. Istodobno, afirmira se jedan drugi oblik ideološke kritike, uglavnom slobodan od apsolutističke samouvjerenosti.

Danas se, naime, ideologija češće shvaća kao skup ideja, najčešće svjetskopovijesnih prognoza, povijesnofilozofskih uvjerenja i aktivističkih performativa kojima se osmišljava

¹ Georg LUKÁCS, *Povijest i klasna svijest: studija o marksističkoj dijalektici*, Zagreb 1977.

određeni oblik političkoga djelovanja ili, da se oslonim na jednostavniju definiciju Johna Schwarzmantela, kao “organizacijski okvir za političku debatu i akciju”.² Razlikovanje i vrednovanje takvih “organizacijskih okvira” može, ali i ne mora biti praćeno pretpostavkom o njihovoj lažnosti ili istinitosti, to prije što su ideološki stavovi više performativne nego konstativne naravi, pa, zapravo, ne podliježu kriteriju istinitosti nego se mogu smatrati manje ili više ostvarivima, a podložni su i etičkom vrednovanju. U svjetlu takvih shvaćanja zadaća ideološkokritičke hermeneutike, koja se može i rasteretiti od odviše kritičkih tonova te se pretvoriti u deskripciju ideologije, bila bi da se iz određene skupine iskaza, izvanestetičkih ili estetičkih, iščitaju ideologemi pripadni određenom “organizacijskom okviru”, pri čemu obično polazimo od pretpostavke da je broj ideologija ograničen, u skladu s rasponom ideološkoga polja moderne i s njegovom podjelom na centar, lijevicu i desnicu.

Oba upravo ocrtana pojma ideologije, zajedno s analitičkim metodama koje se iz njih izvode, imat će određenu ulogu u ovom razmišljanju o romanu *Zimsko ljetovanje* Vladana Desnice: prvi od njih u osvrtu na kritičku recepciju romana, a drugi kao vlastito polazište. Bit će stoga dobro da ih i terminološki razlučim, recimo, kao holistički i partikularistički, pri čemu ću, dakako, holističkim nazvati onaj po kojem je ideologija sve osim ispravne svijesti “moga” kolektiva, a partikularističkim onaj po kojem razne društvene skupine, kao pripadnici različitih “političkih kultura”, slijede svaku svoju ideologiju, pri čemu ideologije žive u njihovoj svijesti kao esplicirane doktrine ili kao skupovi rasplnutih ideologema, koji se prelijevaju i u diskurzivna polja manje ili više udaljena od “političke debate i akcije”, uključujući i estetičko.

***

U radovima u kojima sam svoju metodologiju označivao kao ideološkokritičku redovito sam polazio od ideologije pojmljene partikularistički, pitajući se, dakle, o tragovima ideološki obilježenih svjetonazorskih struktura u danom predmetu analize. To bih pokušao i ovdje, premda unaprijed napominjem da mi se *Zimsko ljetovanje*, kad je riječ o njegovu odnosu prema ideologijama, čini specifičnim slučajem. Njegova, naime, pripovjedna supstancija, pod čime mislim na interakcije među njegovim glavnim likovima i njihovim skupinama, čini mi se uvelike slobodnom od ideologičnosti, koja se pokazuje samo u govoru i u pothvatima perifernih likova, pri čemu se u jednom poglavlju romana uspostavlja i zanimljiv kontrast između vizije života ustrojena u duhu prepoznatljive, uz to i vrlo agresivne ideologije i onoga u horizontu predideološke spoznajne “naivnosti”.

S druge strane, tko ostaje sklon razumijevanju ideologije kao marksovske “tamne komore” u kojoj se svijet zrcali naopako, polazi od pretpostavke, da je sloboda od ideologije i ideologičnosti moguća samo u spoznajnom djelokrugu klasne svijesti u kojoj se već pojavilo “dijalektičko proturječje između neposrednoga interesa i krajnjega cilja”. Da Desničin roman nije izraz takve svijesti, uočili su i njegovi prvi kritičari, pa se među njima našlo i ideološkokritičkih holista – istina, nedeklariranih – koji su njegov neutralizam protumačili kao neku vrstu “lažne svijesti”, a njegovu tematiku kao iskrivljenu sliku povijesnih događaja. Za razliku od *Zimskoga ljetovanja*, ti se prigovori, promotreni s partikularističkoga stajališta, mogu smatrati ideologičnima.

² John SCHWARZMANTEL, *The Age of Ideology*, New York 1998.

***

Što je to što roman Vladana Desnice, u većem dijelu njegove radnje, a sa stajališta ovdje odabrane heuristike, rasterećuje od ideologije? Tko *Zimsko ljetovanje* još ne poznaje, a raspolaže znanjem kakvo o književnim djelima obično prikupimo i prije nego što prionemo čitanju, mogao bi povjerovati da je roman itekako ideologičan. Na to navode okvirna određenja njegove radnje, koja je smještena u pretposljednju godinu Drugoga svjetskog rata, u grad Zadar, gdje su se tada odvijale žestoke ratne operacije, tj. savezničko bombardiranje, a zatim se premješta u zadarsko zaleđe, u imaginarno ravnokotarsko selo Smiljevci (po imenu blisko Smilčiću, a po opisu Islamu Grčkom), iz kojega se vidi razaranje grada i čuje buka eksplozija. Sam po sebi, drugi je svjetski rat bio upravo sukob različitih političkih poredaka i njihovih ideologija, a Zadar, koji je do 1943. bio pod vlašću talijanskih fašista, a zatim pod njemačkom okupacijom i na meti savezničkih aviona, postao je 1944. mjestom još jednoga njihova izravna sukoba.

I kad su posrijedi likovi romana – skupina zadarskih građana o kojima se pripovijeda kako su se povukli iz razrušenoga grada u prigradsko selo nastanjeno srpskim stanovništvom, i seljaci koji gradskim doseljenicima osiguravaju boravak i opstanak – pomislili bismo da će njihova karakterizacija iznijeti na vidjelo i njihovu obilježenost politikom i ideologijom. Za emigrante iz Zadra valja pretpostaviti da su dva desetljeća živjeli kao podanici fašističkoga režima te doživjeli njegov slom, a srpski seljaci iz Smiljevaca okruženi su, premda ne i izravno dodirnuti, ratom, u kojem, uz velike sile, sudjeluju i protagonisti internoga južnoslavenskog sukoba – ustaše, četnici i partizani – vođeni također agresivnim ideologijama, temeljenima, uz ostalo, i na religijskim opredjeljenjima od kojih je jedno svojstveno stanovnicima Smiljevaca.

Napokon, u *Zimskom ljetovanju* na istom se prostoru susreću, zadržavajući naslijedene stereotipe jedni o drugima, građani i seljaci, ljudi podijeljeni civilizacijskom demarkacijom koja u južnoslavenskim književnostima rijetko ostaje bez ideološke nadinterpretacije, bilo da se pisac, poput Miroslava Krleže u *Povratku Filipa Latinovicza* ili Milana Begovića u *Gigi Barićevoj*, oprezno priklanjaju modernističkom kozmopolitizmu, ili da ostaje na poziciji konzervativnoga ruralizma, poput većine hrvatskih i srpskih realista, ali i niza pisaca iz međuratnoga razdoblja, podjednako onih iz krugova “naprednjačke” socijalne književnosti i onih okupljenih oko seljačkih i nacionalnih ideologija.

U geokulturnom i povijesnom kontekstu koji okružuje tematiku *Zimskoga ljetovanja* ideologije su, dakle, bile i prisutne i djelotvorne. Kao subliminalne motivacije ili kao deklarirani programi pokretale su milijune ljudi, odlučivale o sadašnjosti i budućnosti velikih političkih sistema, gospodarile životom i smrću. Usprkos tome, Desničin je roman prema toj gigantomahiji ideoloških opcija ostao rezerviran, pozabavivši se diskurzivnom praksom koju danas prepoznajemo kao ideološku samo u usputnim epizodama. Pokušat ću se domisliti čime je to roman ogradio svoje teme od ideološke plime ratnoga doba.

Ponajprije, tome je pridonio smještaj glavnoga dijela radnje u ambijent izvan ratnih operacija. O selu Smiljevci, gdje se odvija neobičan suživot zadarskih emigranata i domaćih ljudi, čitamo da je “zahvaljujući svom zabitnom položaju i tome što nije ležalo na glavnom drumu, [...] bilo nekako izdvojeno, ostavljeno po strani od događaja i živjelo svojim bijednim, ali realtivno mirnim životom.”³ Istina, taj “mirni život”, kao ni suživot seljaka i građana

³ Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje*, Zagreb 1974., 73.

na, nije posve nekonfliktna: u odnosima među samim seljacima ima napetosti, a građani i seljaci jedni o drugima sude i na osnovi predrasuda karakterističnih za urbani prezir spram sela odnosno za seosko nepovjerenje prema građaninu. Ali, nema sukoba, a kad pri kraju priče dođe do nekoliko krvavih obračuna među seljacima, pripovjedač njihove protagoniste ne povezuje ni s jednim od zaraćenih strana ni s njihovim ideologijama, nego s privatnim svađama, sa zapamćenim uvredama i nepravdama i, ponajviše, s moći kojom posjedovanje vatrenoga oružja djeluje na dušu seoskoga primitivca.

Nadalje, izostanak ideologije i ideološkičnosti u tematici romana u vezi je i s profilom glavnine njegovih likova. Dio njih su seljaci, kod kojih se neideološkičan odnos prema politici i ratu može objasniti neukošću i neobaviještenošću, dok građanski protagonisti pripadaju razredima nižega srednjeg sloja: činovničkom, trgovačkom, obrtničkom. Klasa intelektualaca, iz koje moderna proza najčešće regrutira nositelje ili kritičare ideološkoga diskursa, u romanu je nezastupljena. Misli pak i govor seljaka i malograđana ispunjeni su zahtjevima opstanka u nesvakidašnjim životnim uvjetima, dok u dokolici ostaju zarobljeni uskim spoznajnim horizontom “malih ljudi”, zainteresiranih ponajprije za vlastitu privatnost, a donekle i za onu svojih bližnjih.

Zanimljivo je da im se u eksploataciji toga tematskog horizonta rado priključuje i pripovjedač, u čijem se “sveznajućem” diskursu likovi i njihove sudbine uglavnom i uspostavljaju, jer je *Zimsko ljetovanje* pretežno pripovjedački roman, s razmjerno malo dijaloških partija. Pritom pripovjedač ne zapada u iskušenje da spoznajni doseg svojih likova ironizira i prokaže kao intelektualnu uskogrudnost, onako, na primjer, kako se u Krleže vrednuje svijest likova obilježenih niskim društvenim statusom. Naravno, i ta se uzdržanost može smatrati činiteljem ideološke neutralnosti, kao što je, s druge strane, lociranje “ljudske gluposti” u svijesti ovoga ili onoga društvenog sloja uvijek i poučak o potrebi temeljite promjene društvenih odnosa i odgovarajuće “transformacije mentaliteta”, pa je otvoreno ideološkično.

Napokon, neideološkičnost *Zimskoga ljetovanja* u vezi je i s načinom na koji se u njemu tretira ratna tematika. Roman se, doduše, započinje opširnim ratnim poglavljem, dojmljivim prizorima zračnih napada na Zadar i opisom njihovih posljedica, od kojih je jedna i bijeg dijela građana. Ali kad se bjegunci smjeste u svom novom boravištu, njihove se svakidašnje brige, premda su uvjetovane razaranjem grada i bijegom iz njega te su u neku ruku metonimije rata, pretvaraju u naoko samodostatne motive, koji prikrivaju ratni total. Rat je u govoru likova prisutan onoliko koliko je odgovoran za njihov trenutni inkomoditet, ali je odsutan kao političkopovijesni događaj. Ratna zbivanja predviđaju se uglavnom s obzirom na njihovo moguće trajanje, a likovi i njihovi kolektivi ostaju nesvrstani i kad je posrijedi ishod rata. Ne znamo ni kakav je bio njihov odnos prema fašističkoj vlasti u Zadru kao dijelu Kraljevine Italije. Ernesto Doner, lik kojim se roman, uključujući i njegovu malu obitelj, najviše bavi, dok se povlači s kolonom izbjeglica prisjeća se, doduše, kako je sudjelovao “još nedavno [...] u jednoj povorci o bok krojaču i kako je krojač zadivljujuće snažnim glasom iz svoje oniske stature neprekidno skandirao *Du-če! Du-če! ... A, zapravo, za krojačem pomalo i on sam.*”⁴ Ali, to svjedoči više o njegovu malograđanskom oportunizmu, nego o političkom opredjeljenju.

⁴ Isto, 53.

***

Prisnost koja u većem dijelu *Zimskoga ljetovanja* povezuje pripovjedača s “niskostilskim” likovima ne isključuje mogućnost da se on izdigne nad njihov mentalitet, a iz nje nipošto ne bi valjalo izvoditi zaključke o granicama Desničinih tematskih interesa i kognitivnih dosega. U svom sljedećem romanu romanu, u *Proljeću Ivana Galeba*, on je predstavio književni lik vrlo širokih intelektualnih vidika, velike kulturnopovijesne verziranosti i složene umjetničke senzibilnosti, koji nastupa kao sofisticiran *Ich-Erzähler*, sposoban za filozofične iskaze i za ideološkokritičke uvide. Ali, i pripovjedač *Zimskoga ljetovanja* mjestimično se emancipira od likova, postajući izvanjskim promatračem njihova ponašanja, što rezultira epizodama punima finih kolektivnopsiholoških i bihevioralnih analiza, koje se najčešće bave snalaženjem izbjeglih građana u novom ambijentu i njihovim pokušama da restauriraju ili supstituiraju nekadašnje oblike društvenosti. Lijep su primjer stranice o njihovim poslijepodnevnim šetnjama: “No to se zove ‘nahodati se’, ‘protegnuti noge’: – to nije promenada. Ali građanima je nedostajala ona tačka koja predstavlja sastajalište, zorno mjesto, ishodište svih puteva, onaj izdvojeni i oštro omeđeni komadić zemaljske površine otrgnute od neograničenog prostranstva koje građaninu daje neugodnu vrtoglavicu praznine. [...] Zadrani su kao takvo zborište, kao tačku odakle se počinju brojati odstojanja, instinktivno izabrali poljanicu pred nekadašnjom vinarskom zadrugom”.⁵

Virtualna, a povremeno i aktualizirana pripovjedačeva nadmoć očituje se, napokon, i tamo gdje ideologija postaje dijelom romana, ponajprije u epizodi o Mili Plačidruhu i o naknadnoj stilizaciji njegove sudbine u ideologem, u kojoj se, slično kao i u epizodi o karabinjerskom vicebrigadiru i o njegovoj nenadano pristigloj ljubavnici, prekida nit inače linearne naracije. S njom se, naime, radnja premješta u predratni život Smiljevaca i u fašistički Zadar iz druge polovice tridesetih godina, a zatim u prve ratne godine. Epizoda uprizoruje *modus operandi* fašističke ideologije na primjeru diskurzivne prerade činjeničnih događaja: u njezinu prvom, vremenski udaljenijem dijelu pripovijeda se o stvarnoj sudbini Smiljevčana Mile Plačidruha, sitnoga delinkventa kojega životni neuspjeh i nedostatak moralnih obzira navodi na krupnije i vrlo odbojne delikte, a zatim na pokušaj da spasi glavu ulaskom u fašističku vojnu formaciju, dok u drugom pratimo namjeru zadarskih fašističkih vlasti da od Mile, na temelju same njegove pogibije u crnoj košulji, načine ideološku performativ, podoban, tobože, za pridobivanje njegovih suseljana. Etička disharmonija među dvama dijelovima umetnute priče, između istine i ideološke sublimacije, činjeničnoga Mile Plačidruha i Emilija Placcidruha sa spomen ploče u čast palih fašista, služi pritom kao polazna točka za kritiku totalitarne ideologije kao proizvodnje privida. Činjenica pak da Smiljevčani, kao i čitatelji romana, imaju pred očima i ideološki fabrikat i njegovu problematičnu sirovinu podaje novom ideologemu i prizoru njegove promocije objektivno komičnu crtu. Antiideološki stav koji odatle proizlazi posebno je uvjerljiv po tome što je implicitan, inkodiran u znakovlju primjerenu propovjednoj prozi, ponajviše u pritajeno negativnim ili podsmješljivim reakcijama Smiljevčana na novi lik nekadašnjega “Mile kokošara”. Da je stav izgovoren, i to još s bukom i bijesom s kakvim se pripovjedačke instance i pozitivni likovi u većini ratnih romana iz prvih godina socijalističke Jugoslavije očituju o fašizmu, bio bi, naravno, ideologičan.

⁵ Isto, 95.

***

Po mojim uvidima, nema načina da se iz *Zimskoga ljetovanja* metodom ideološkokritičkoga ili, bolje, ideološkodeskriptivnoga čitanja koju sam nazvao partikularnom iščitaju implikacije neke prepoznatljive ideologije, lijeve, desne ili centrumaške. U poglavlju o Mili Plačidruhu ideologija je prisutna, ali kao predmet, a ne kao subjekt. U njemu se, zapravo, uprizoruje zatajenje jedne neslavne ideologije u očima predideološke svijesti, koja, dakle, reagira negativno ne zato što bi je obvezivala drukčija ideološka pripadnost, nego zato što poznaje istinu. I još nešto: moral toga poglavlja ne da se poopćiti, pretvoriti u stav prema kojem bi iskazi političkih ljudi upućeni javnosti bili uvijek i nužno lažni ili svedivi na zlonamjeran privid. Dapače, pripovjedač ničim ne stavlja do znanja da fašističku komemoraciju Mili-Emiliju i njezinu retoričku pratnju kvalificira baš kao ideologiju. On nastup fašističkoga “federalea” označuje samo kao “govor”. Istom je mi prepoznamo kao takvu, a pripovjedačev komentar kao kritiku ideologije.

Ali, kako sam rekao u uvodu, uz partikularističko razumijevanje ideologije i ideološkičnosti u modernoj je kulturi prisutna i koncepcija ideologije kao “lažne svijesti”. Sam joj iz više razloga nisam sklon, pa nju ne bih pokušavao primijeniti na književno djelo kojem sam se ovdje posvetio, što, međutim, nije ni potrebno, jer je *Zimsko ljetovanje* već u vrlo ranoj fazi svoje recepcije pročitano u takvu ideološkokritičkom ključu. Imam na umu dvije kritike romana, obje iz 1950. godine, kojima su autori Joža Horvat i Marin Franičević.

Kritika ideologije kao lažne svijesti uključuje dva koraka: određeni iskaz ili skupina iskaza prokazuju se kao neadekvatni svom predmetu, a zatim se njihova lažnost objašnjuje nepripadnošću njihova subjekta kolektivnom nositelju ispravne svijesti, obično proletarijatu. U dvjema rečenim kritikama nalazimo i jedno i drugo. Prigovor o nepoklapanju priče i istine opširniji je u Franičevića, koji, nakon što je umjereno (litotom) pohvalio Desničino poznavanje sela, koje se “ne može zaniijekati”, dodaje: “Ali sudeći po onom, što je napisao, on poznaje tek jednu stranu medalje, koju onda preuveličava baš zato, što ne poznaje drugu. Zato je slika sela u *Zimskom ljetovanju* ispala kriva i to kriva iz osnove, a *Zimsko ljetovanje* upravo školski primjer naturalističkoga prilaženja životu, pri kome prilaženju čak i svi detalji mogu biti istiniti, a da cjelina bude lažna”.⁶

U Horvata je analogni prigovor nešto kraći (“nije bilo tako”),⁷ pri čemu obojici kritičara smeta isto: odvojenost – fizička i mentalna – Desničinih Smiljevčana od ratnih događaja, upravo, dakle, ona kvaliteta kojom se “slika sela u *Zimskom ljetovanju*” rješava ideološkičnosti.

“Seljaci ostaju do kraja potpuno dezorijentisani i nezainteresovani. Nitko ne unosi bilo kakvu jasnoću. Ništa se ne kreće. Narodna revolucija za selo Smiljevce ne postoji.”⁸

Netko je zaista u toku borbe bio na zimskom ljetovanju – no to nisu bili ljudi iz naših sela, to je sigurno.”⁹

Kao drugdje u marksističkoj *Ideologiekritik*, i u dvjema se polemikama sugerira ili tvrdi da je “lažnost” prikaza uvjetovana prikazivačevom neparticipacijom u kolektivnoj svijesti

⁶ Marin FRANIČEVIĆ, “*Zimsko ljetovanje* Vladana Desnice”, *Progutane polemike*, (ur. Jovan Radulović), Beograd 2001., 113.

⁷ Joža HORVAT, “Vladan Desnica, *Zimsko ljetovanje*”, *Progutane polemike*, (ur. Jovan Radulović), Beograd 2001., 111.

⁸ M. FRANIČEVIĆ, *n. dj.*, 115.

⁹ J. HORVAT, *n. dj.*, 111.

na čijoj je strani povijesna istina. Samo, proletarijat je, u skladu s domaćim prilikama, zamijenjen “rodnom zemljom i ljudima koji žive u njoj”.¹⁰

Franičevićeva i Horvatova kritika *Zimskoga ljetovanja* imale su poslije svoje kritičare, a i sam je pisac 1954. odgovorio na njih protukritikom *O jednom gradu i o jednoj knjizi*. U nju je unio i kratku parafrazu *Zimskoga ljetovanja*, koja, međutim, ostavlja dojam da je kritike iz 1950. pokušao neutralizirati na način da romanu ipak pripiše dio (ideološke) angažiranosti koju mu kritičari odriču. Čitatelj Desničina odgovora koji ne poznaje *Zimsko ljetovanje* pomislio bi da je roman ideološki svrstaniji nego što uistinu jest.

Kao ni u “ideološkokritičkom” poglavlju *Zimskoga ljetovanja*, ni u dvjema njegovim kritikama ne pojavljuje se riječ “ideologija”. Ponovno je na nama da je prepoznamo i da se prema njoj postavimo, i to, dakako, na način da u Franičevića i Horvata, koji u djelu rasterećenu od ideologije u partikularnom smislu nalaze nešto poput lažne svijesti podvedive pod holistički pojam ideologije, utvrdimo ideologeme marksističke ljevice. Time na još jednom primjeru demonstriramo paradoksalnu sposobnost dvaju pojmova ideologije da “progutaju” konkurentni pojam, dok se istodobno izlažu opasnosti da od njega budu “progutani”.

ZIMSKO LJETOVANJE VON VLADAN DESNICA UNTER DER IDEOLOGIEKRITISCHEN LUPE

Zusammenfassung: Obwohl der Roman *Zimsko ljetovanje* in der Zeit der starken Ideologisierung des öffentlichen Diskurses entstand, ist er weitgehend frei von jeglichen erkennbaren ideologischen Implikationen. Gerade der Mangel an Ideologie im Roman ist ein Paradox, denn die Handlung findet in den entscheidenden Jahren des Zweiten Weltkriegs (nach der Kapitulation Italiens) statt und zwar in einem Gebiet unter direkter oder indirekter Wirkung von verschiedenen militärischen und politischen Kräften: von westlichen Alliierten (die Bombardierung von Zadar), von Deutschen, von Partisanen und, retrospektiv betrachtet, von Italienern. Die im Roman abwesende Ideologie prägte jedoch die Rezeption des Romans und die darauf folgende kritische Diskussion.

Schlüsselwörter: Ideologie, *Zimsko ljetovanje*, Vladan Desnica, Joža Horvat, Marin Franičević

Literatura

Vladan DESNICA, “O jednom gradu i o jednoj knjizi”, *Progutane polemike*, (ur. Jovan Radulović), Beograd 2001.

Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve* (= *Sabrana djela Vladana Desnice I*, ur. Stanko Korać), Zagreb 1974.

Davor DUKIĆ, “Nekoliko imagoloških opaski o *Zimskom ljetovanju* i Desničinim susretima”, *Desničini susreti 2005. – 2008. Zbornik radova*, (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2010., 149.-156.

¹⁰ *Isto.*

Marin FRANIČEVIĆ, “Zimsko ljetovanje Vladana Desnice”, *Progutane polemike*, (ur. Jovan Radulović), Beograd 2001., 112.-116.

Joža HORVAT, “Vladan Desnica, *Zimsko ljetovanje*”, *Progutane polemike*, (ur. Jovan Radulović), Beograd 2001., 110.-111.

Georg LUKÁCS, *Povijest i klasna svijest: studija o marksističkoj dijalektici*, Zagreb 1977.

Karl MARX i Friedrich ENGELS, *Die deutsche Ideologie, Werke 3*, Berlin 1969.

Krešimir NEMEC, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Zagreb 2003.

John SCHWARZMANTEL, *The Age of Ideology*, New York 1998.

Zlatko POSAVEC, *Zimsko ljetovanje Vladana Desnice*, Zagreb 1963.